

INGLIZ TILINI MUSTAQIL O‘RGANISHDA AUDIO KITOBLARNING O‘RNI VA SAMARADORLIGI

Roziyaxon Sobirova Nazirjon qizi

Samarqand Davlat Chet tillar instituti

Xorijiy til va adabiyoti 2415-guruh (2-kurs)

sobirovaroziyaxon2006@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada ingliz tilini mustaqil ravishda o‘rganish jarayonida audio kitoblardan foydalanishning ahamiyati, uning lisoniy ko‘nikmalarni rivojlantirishdagi samaradorligi va uslubiy afzalliklari tahlil qilinadi. Zamonaviy texnologiyalar asrida til o‘rganishning an‘anaviy usullaridan tashqari, auditorial (eshitish orqali) resurslarning o‘rni beqiyosdir. Maqolada audio kitoblarning tinglab tushunish (listening), talaffuz (pronunciation), so‘z boyligini oshirish (vocabulary) hamda tilni kontekst ichida his qilish qobiliyatiga ko‘rsatadigan ijobiy ta‘siri yoritilgan. Shuningdek, mustaqil o‘rganuvchilar uchun audio kitoblarni tanlash va ulardan unumli foydalanish bo‘yicha amaliy tavsiyalar xalqona, ammo ilmiy-uslubiy muvozanatni saqlagan holda bayon etilgan.

Kalit so‘zlar

Mustaqil ta‘lim, ingliz tili, audio kitoblar, tinglab tushunish, talaffuz, so‘z boyligi, passiv immersion (muhitga sho‘ng‘ish), intonatsiya, shadowing texnikasi.

Kirish

Bugungi globallashtirish va raqamli texnologiyalar rivojlangan davrda ingliz tilini bilish nafaqat imtiyoz, balki hayotiy zaruriyatga aylanib ulgurdi. Ko‘pchilik til o‘rganuvchilar vaqt yetishmasligi, moliyaviy cheklolar yoki shaxsiy grafiklar sababli repetitor yoki maxsus kurslarga qatnashish o‘rniga mustaqil ta‘lim formatini tanlamoqda. Mustaqil ta‘lim esa o‘z navbatida o‘rganuvchidan yuqori motivatsiya va eng asosiysi, to‘g‘ri resurslardan foydalanishni talab qiladi. An‘anaviy darsliklar va grammatik qoidalar to‘plami tilning strukturaviy asosini tushunishga yordam bersa-da, jonli muloqot va tabiiy nutqni idrok etishda ko‘pincha yetarsizlik qiladi. Aynan shu bo‘shliqni to‘ldirishda audio kitoblar mustaqil o‘rganuvchilar uchun eng samarali va qulay vositalardan biri sifatida maydonga chiqmoqda. Tinglash orqali til o‘rganish insonning tabiiy til o‘zlashtirish instinktlariga asoslanadi-zero, har bir inson o‘z ona tilini ham avval eshitib, keyin gapira boshlaydi. Ushbu maqolada audio kitoblarning ingliz tilini mustaqil o‘rganishdagi o‘rni, ularning psixolingvistik afzalliklari va amaliy samaradorligi yaxlit va tushunarli tarzda tahlil qilinadi.

Asosiy qism

Audio kitoblar shunchaki matnning ovozi varianti emas, balki til muhitini sun'iy ravishda yaratishning eng arzon va samarali usulidir. Mustaqil o'rganuvchining eng katta muammolaridan biri-bu uning atrofida ingliz tili muloqot muhitining yo'qligidir. Inson tabiiy muhitda bo'lmaganida, chet tilini faqat vizual (ko'z bilan o'qish) orqali qabul qilsa, miyadagi lisoniy markazlar passiv holatda qoladi. Audio kitoblar esa ushbu muhitni istalgan joyda-jamoat transportida, sport bilan shug'ullanayotganda, piyoda yurganda yoki kundalik uy yumushlarini bajarayotganda ham smartfon orqali ta'minlab bera oladi. Bu xususiyat zamonaviy metodikada "ko'rinmas vaqtni boyitish" (dead time utilization) deb ataladi va o'rganuvchiga o'zining qimmatli vaqtini tejagan holda til ichida yashash imkoniyatini taqdim etadi. Lingvistik nuqtai nazardan qaraganda, audio kitoblarni muntazam tinglash bir vaqtning o'zida tilning bir nechta muhim va bir-biri bilan chambarchas bog'liq aspektlarini parallel ravishda rivojlantiradi. Birinchidan, bu tinglab tushunish (listening comprehension) ko'nikmasidir. Ko'p hollarda o'rganuvchilar inglizcha matnni ko'zlari bilan o'qiganda deyarli barcha so'zlarni tushunishadi, biroq xuddi shu gaplarni xorijlik nutqida yoki tezkor suhbatda eshitganda butunlay dovdorab qolishadi. Buning asosiy sababi-ingliz tilidagi so'zlarning yozilishi va o'qilishi o'rtasidagi ulkan tafovut hamda jonli nutqdagi so'zlarning bir-biriga qo'shilib, o'zgarib ketish (linking, reduction, elision) xususiyatidir. Audio kitoblarni professional diktorlar, professional aktyorlar yoki asar mualliflarining o'zlari o'qiganligi sababli, o'rganuvchi so'zlarning to'g'ri talaffuzini, gap ichidagi urg'uni, nutqiy pauzalarni va intonatsiyani original, ya'ni sof holatda qabul qiladi. Bu esa keyinchalik o'rganuvchining o'z nutqida ham ohangdorlik va tabiiylikni, eng muhimi, akssiz gapirish qobiliyatini shakllantiradi.

Ikkinchidan, audio kitoblar kontekstual so'z boyligini (contextual vocabulary) oshirishda tengsiz mexanizm hisoblanadi. Biz yangi so'zlarni shunchaki lug'atdan alohida-alohida yoki quruq ro'yxat shaklida yodlaganimizda, ular miyamizning qisqa muddatli xotirasida saqlanadi va jonli suhbat jarayonida faollashmaydi. Audio kitobda esa har bir so'z va ibora ma'lum bir voqealar rivoji, personajlarning emotsional holati, konfliktlar va syujet chiziqlari ichida taqdim etiladi. Inson miyasi hissiyot va mantiqiy zanjir bor joyda ma'lumotni ancha chuqurroq va uzoq muddatga eslab qoladi. Masalan, qiziqarli bir detektiv yoki sarguzasht asarni eshitayotganda qahramonning hayajoni, qo'rquvi yoki quvonchi bilan birga yangragan yangi metafora yoki idiomalar o'rganuvchi xotirasiga o'chmas bo'lib muhrlanadi. Keyinchalik o'sha so'zni eslaganda miyada avtomatik ravishda o'sha asardagi sahna gavdalanadi va so'zning ma'nosi o'z-o'zidan anglashiladi.

Bundan tashqari, audio kitoblar tilning eng murakkab qismi hisoblangan grammatik tuzilmalarni ham mexanik va tabiiy ravishda, ya'ni qoidalarni quruq yodlamasdan turib

o‘zlashtirishga yordam beradi. Ertak, hikoya, roman yoki biznes adabiyotlarini tinglash davomida o‘rganuvchi fe’llarning zamonlarda tuslanishini, murakkab ergashgan gaplarning tuzilishini, predloglar va artikllarning ishlatilish o‘rinlarini qayta-qayta eshitadi. Miya xuddi yosh bolaning tili chiqayotgan paytdagi kabi ushbu tuzilmalarni doimiy eshitish natijasida ularni "to‘g‘ri andoza" (language pattern) sifatida qabul qila boshlaydi. Natijada, inson o‘zi gapirayotganda yoki yozayotganda grammatik qoidalar va formulalar haqida o‘ylab o‘tirmasdan, intuitiv ravishda, ichki bir til sezgisi (linguistic intuition) orqali to‘g‘ri gapira boshlaydi. Bu an’anaviy darsliklar bera olmaydigan eng katta tillararo yutuqdir. Albatta, audio kitoblardan maksimal darajada yuqori samara olish uchun ma’lum bir metodologik ketma-ketlikka va amaliy texnikalarga amal qilish lozim. Mustaqil o‘rganuvchilar ko‘pincha dastlabki bosqichdayoq o‘z darajalariga mos kelmaydigan juda og‘ir klassik asarlar yoki o‘ta ilmiy adabiyotlarni tanlab, katta xatoga yo‘l qo‘yadilar. Bu esa ularning tezda zerikib qolishiga yoki "men ingliz tilini tushunmas ekanman" degan noto‘g‘ri tushunchaga kelib, hafsasalari pir bo‘lishiga olib keladi. Pedagogik uslubiyot mutaxassislari dastlabki bosqichlarda maxsus moslashtirilgan (graded readers) audio kitoblardan, ya’ni darajalar (A1, A2, B1, B2) bo‘yicha soddalashtirilgan asarlardan boshlashni tavsiya etishadi. Bunday kitoblarda ishlatilgan so‘zlar soni va gaplarning tuzilishi o‘rganuvchining bilim darajasiga mos keladi, bu esa matnning kamida 70-80 foizini lug‘atsiz tushunishga va tinglashdan zavq olishga zamin yaratadi. Keyingi bosqichlarda esa audio kitoblar bilan ishlashning yanada faol va chuqur texnikalariga o‘tish mumkin. Bunga eng yorqin misol sifatida "Shadowing" (soya kabi ergashish) texnikasini keltirish mumkin. Ushbu usulda o‘rganuvchi audio kitob diktoring ortidan uning so‘zlarini, talaffuzi va intonatsiyasini huddi aks-sado kabi bir necha soniyalik farq bilan baland ovozda qaytarib boradi. Bu mashq nafaqat nutq organlarini ingliz tili tovushlariga moslashtiradi va nutqiy to‘siqlarni (language barrier) sindiradi, balki miyaning nutqiy faolligini bir necha barobar oshiradi. Shuningdek, bir vaqtning o‘zida ham kitob matnini ko‘z bilan kuzatib, ham uni eshitish (immersion reading) vizual va auditorial xotirani birlashtirish imkonini beradi. Mazkur kombinatsiya ingliz tilidagi imlo (spelling) va o‘qilish qoidalari o‘rtasidagi nomutanosiblikni bartaraf etishda eng samarali yechimdir. Audio kitoblarning yana bir ulkan psixologik va emotsional afzalligi shundaki, ular kitob o‘qishga bo‘lgan ichki qo‘rquv va charchoqni sezilarli darajada kamaytiradi. Qalin va murakkab bir kitobni ingliz tilida varaqlab, har bir sahifada o‘nlab yangi so‘zlarni lug‘atdan qidirib o‘qish ko‘pchilik uchun zerikarli va og‘ir mehnatdek tuyulishi tabiiy. Biroq mahoratli aktyor tomonidan jonli, turli personajlar ovozida, orqa fondagi musiqiy bezaklar bilan o‘qilgan o‘sha kitobni tinglash xuddi zamonaviy radio-spektakl yoki sevimli kino tomosha qilgandek zavq bag‘ishlaydi. Bu holat o‘rganuvchining ong ostida til o‘rganish jarayonini majburiy va qiyin vazifadan sevimli va qiziqarli mashg‘ulotga aylantiradi. Aynan

mana shu ijobiy emotsional bog‘liqlik mustaqil ta’limning eng muhim omili bo‘lgan davomiylik va barqarorlikni (consistency) ta’minlab beradi. Zero, til o‘rganishda kuniga 15 daqiqadan doimiy ravishda audio tinglash, haftada bir marta 3 soat dars qilishdan ko‘ra samaraliroqdir va miyaning neyron aloqalarini mustahkamroq shakllantiradi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, audio kitoblar ingliz tilini mustaqil o‘rganuvchilar uchun shunchaki yordamchi yoki ko‘ngilochar vosita emas, balki til tizimini har tomonlama va mukammal rivojlantiruvchi kuchli pedagogik instrumentdir. Ular o‘rganuvchida jonli tinglab tushunish ko‘nikmasini shakllantiradi, talaffuzni xorijliklar darajasiga yaqinlashtiradi, so‘z boyligini quruq yodlashsiz, jonli kontekst orqali boyitadi hamda grammatikani intuitiv darajada his qilishga o‘rgatadi. Eng muhimi-ular chet tili muhitini mutlaqo bepul, qulay va mobil tarzda yaratib beradi. To‘g‘ri tanlangan audio material, darajaga moslik va tizimli yondashuv (shadowing, immersion o‘qish) mustaqil ta’lim oluvchiga an’anaviy dars xonalaridan tashqarida ham, hech qanday o‘qituvchisiz yuqori natijalarga erishish imkonini taqdim etadi. Til o‘rganish-bu uzoq davom etadigan murakkab jarayon bo‘lsa, audio kitoblar ushbu yo‘lni qiziqarli, jonli va samarali sarguzashtga aylantira oladigan eng ishonchli hamrohdur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Jalolov, J. J. (2012). Chet tili o‘qitish metodikasi: Chet tillar oliy o‘quv yurtlari talabalari uchun darslik. Toshkent: O‘qituvchi.
2. Hoshimov, O., & Yoqubov, I. (2003). Ingliz tili o‘qitish metodikasi. Toshkent: Sharq nashriyoti.
3. Mamatov, A. E. (2018). Psixolingvistika va uning til o‘rganishdagi ahamiyati. Samarqand: SamDChTI nashriyoti.
4. Yusupov, O. Q. (2007). Kontrastiv lingvistika va chet tillarni mustaqil o‘rganish muammolari. Toshkent: Fan.
5. To‘xliyev, B., & Shavkatova, S. (2021). Zamonaviy axborot texnologiyalari vositasida mustaqil ta’limni tashkil etish usullari. O‘zbekistonda xorijiy tillar ilmiy-metodik jurnali, 3(15), 45-52.
6. Karimova, G. A. (2024). Ingliz tilini o‘qitishda audioresurslar va shadowing texnikasining samaradorligi. Pedagogik mahorat, 2-son, 112-118.
7. Sultonova, M. S. (2025). Chet tilini mustaqil o‘rganuvchilar uchun auditorial muhit yaratishning psixologik aspektlari. Til va adabiyot ta’limi, 5-son, 89-94.
8. Harmer, J. (2015). The Practice of English Language Teaching (5th ed.). London: Pearson Longman.

9.Krashen, S. (1982). Principles and Practice in Second Language Acquisition. Oxford: Pergamon Press.

10.Rost, M. (2011). Teaching and Researching Listening (2nd ed.). New York: Routledge.